

Primitive t i d e r

Relasjoner i bronsealderen
Hällristningar, kosmologi och begravningsritual
Brytinga mellom nord og sør
Elleve trøndske steinøkser
Tunanlegg og amfiteatre
Forskningsetikk i arkeologi
Debatt:
Forskningsetikk
Kulturminnevern i Den 3. verden
Bokanmeldelse:
Narratives of Veøy

ARKEOLOGISK
TIDSSKRIFT

2000

Svar til kommentarene

Terje Østigård

Jeg vil takke Randi Barndon, Harald G. Johnsen og Petter B. Molaug for kommentarene til mitt innlegg. Vitenskapsetikk vil beskrive, analysere og forstå den ideologi som brukes og har vært brukt for å styre og legitimere vitenskapelig virksomhet. Et forsøk på å begrepsfeste og belyse noen av premissene og forutsetningene for arkeologiske praksiser i Norge vil nødvendigvis skape debatt. Arkeologer har ulike referansegrunnlag og erfaringer, og aktører vil delta i en slik debatt på forskjellige premisser. Det er nettopp forholdet mellom aktører som opererer med forskjellige forutsetninger og målsetninger som nødvendiggjør en vitenskapsetikk. Både artikkelen og motsvarene vil bli lest og forstått på forskjellige måter av ulike lesere. Barndon skjønner ikke, ifølge henne selv, hva jeg vil med denne artikkelen, mens Molaug starter med utgangspunktet mitt som var tredelt: 1) hvem publiserer hva og hvor? 2) Hvem publiserer ikke og hvorfor? 3) Hvordan fungerer og foregår det sosiale og vitenskapelige feltet i mellom disse to ulike praksisene?

I deler av artikkelen har jeg referert til Arkeologisk Institutt i Bergen fordi det er et kunnskaps-sosiologisk interessant case-study som muliggjør å abstrahere ut generelle trekk som belyser ulike problemkomplekser. Jeg har også referert til andre miljøer og arkeologer for å belyse andre aspekter. Jeg tok opp en rekke aspekter som delvis ble kommentert, kritisert og eventuelt utdypet og videre problematisert. Molaug har rett i at en del av problemene jeg tok utgangspunkt i var mer aktuelle for et år siden enn nå, til det er kun å si at artikkelen ble skrevet i fjor, men siden innlegget ble en debattartikkel blir den publisert nå. Jeg vil derfor konsentrere meg om fire aspekter. For det første, forholdet mellom forskning og forvaltning; for det andre, viten-

skap, forskning og publikasjoner; for det tredje, forholdet mellom kritikk og etikk; og til sist, Barndons motsvar nødvendiggjør en klargjøring og presisering av konkrete forhold i Bergen som vil belyse de ovenfornevnte eksemplene. Hvorfor og hvordan norsk arkeologi er nasjonalistisk fundamentert vil ikke bli kommentert fordi det blir utførlig utdypet siden (Østigård *in press*).

Forskning og forvaltning

Molaug setter søkelyset på mangelen på forskningstid innen forvaltningen og den store forskjellen mellom arbeidsoppgavene som arkeologer har. Mange forvaltningsarkeologer opplever et skille mellom forskning og forvaltning. De lovpålagte arbeidsoppgavene muliggjør ikke den typen forskning de selv har lyst til å bedrive, og ønsker mer tid til egen forskning og publisering. Det er denne kvalitative forskjellen i kunnskapsproduksjon som var mitt utgangspunkt for å skille «forskning» – «ikke-forskning». Man kan gjerne bruke andre benevnelser, men det er likevel et skille i faglige tilnærminger og kunnskapsproduksjon. Dette er et problem som sjelden blir diskutert fordi forvaltningsarkeologer har en tendens til å gå i skyttergraven med en gang temaet kommer på banen ved å hevde at forvaltning er forskning. Likevel er det en vesensforskjell som gjør at mange ønsker seg forskningsfri for å utføre en annen kunnskapsproduksjon enn rapportarbeid. Likeledes er det etter min oppfatning et behov blant mange for klarere kriterier for vurdering av større rapportarbeider med tanke på akademisk kreditering. Dette er sentrale problemer i en diskusjon om forskning (eventuelt ikke-forskning) og kvalitetsvurdering av ulike arkeologiske arbeider i publisert form.

Flesteparten av norske arkeologer er ansatt i stillinger som driver med forvaltning av kulturminnevernet. Forvaltning av kulturminnevernet kan defineres som å påse at kulturminneloven følges og å ta de administrative avgjørelser som loven krever, men i praksis har de arkeologiske museene valgt å bruke forvaltningsbegrepet i mye videre sammenheng enn hva en juridisk definisjon skulle tilsi. Forvaltning tilsvarende ofte vern av fornminner og funn (Trøim 1999:12-13). På et individnivå trenger ikke skillet mellom forskning, forvaltning og formidling, slik som blant annet Johnsen ser det, ha videre betydning. Debatten bør heves opp et institusjonelt nivå hvor ulike ideologiske premisser og strategier er synlige. Molaug har rett i at implisitt stiller jeg spørsmålet «hva er vitsen med arkeologi?», eller rettere sagt, hvordan skal eller bør ulike arkeologiske praksiser utøves? Arkeologi er ingen enhet selv om mange ønsker og fremstiller faget slik. Ulike institusjoner har forskjellige mål med arkeologi, og i stedet for igjen å ta utgangspunkt i skillet «forskning» – «forvaltning», vil jeg fokusere på målsetningene til et universitet i forhold til intensjonen i Kulturminneloven.

Problemstillingen kan da formuleres slik: hvordan er det mulig å likestille universitetets målsetning og Kulturminnelovens intensjoner? Det er to separate felt innen kunnskapsproduksjon. Hvordan arkeologi som fag tilpasser seg enten universitetets mål eller Kulturminnelovens intensjoner, kan synliggjøre problemet med integrasjon av forskning og forvaltning i forhold til internasjonal arkeologi. Mitt syn på internasjonal arkeologi er i tråd med universitetets målsetninger og skiller seg fra Barndons syn. Jeg mener at sporadiske feltarbeid i utlandet med påfølgende publiseringer i *Arkeo* eventuelt i lokale nasjonale journaler i de respektive landene samt komitemedlemskap i fortrinnsvis nordiske fora ikke kan likestilles med global forskningsvirksomhet. Når jeg hevder at den ikke-europeiske arkeologien har hatt en eks-

pansiv karakter skyldes det blant annet tilstrebelser for kvalitetssikring av forskningen, men først og fremst kunnskaps- og kompetanseoppbygging hvor både doktorgrads- og hovedfagskandidater fra land i den tredje verden har blitt uteksaminert ved Arkeologisk Institutt i Bergen. Forskjellen mellom de to typene av internasjonalisering kan belyses på to måter. Den første typen internasjonalisering er fullt forenelig med kulturminnelovens intensjoner og målsetninger og gjennomførbar på forvaltningens premisser. Den andre typen internasjonalisering er ikke forenelig med kulturminnelovens intensjon, men representerer derimot universitetets forskningsstrategiske satsning og målsetning. Dette er et skille mellom en akademisk arkeologi og en forvaltningsarkeologi.

Vitenskap, forskning og publikasjoner

Barndon har rett i at all vitenskapelig aktivitet eller virksomhet er problemorientert i en eller annen grad, men det impliserer ikke at det er forskning, og det blir ikke mer forskning selv om man «impregnerer» empiri med teori, en for meg for øvrig ukjent arkeologisk eller akademisk praksis.

Når jeg diskuterer forvaltningsarkeologi er det som Molaug påpeker på et prinsipielt grunnlag. Forvaltningsinstitusjonenes uttrykte syn og lovpålagte arbeidoppgaver muliggjør en arkeologisk praksis på særegne premisser. Hvis vi opprettholder skillet mellom vitenskap som produkt (forskning) og vitenskap som prosess, vil forvaltningen være en del av den vitenskapelige virksomheten i norsk arkeologi. Den vitenskapelige virksomheten trenger ikke å føre til et produkt, nemlig et publisert resultat. Mange av forvaltningens arbeidsoppgaver nødvendiggjør eller forutsetter ikke publikasjoner fordi praksisen foregår på premisser delvis uavhengig av akademiske eller universitetsmessige forhold. Dette kan være fundamental skille forskning og forvaltning.

Johnsen stiller spørsmålet «om bruk av ulike kilder i offentlig forvaltning og formidling, egentlig er ekte forskning, eller kanskje bare er forskning «light». Fra mitt ståsted er ikke dette så viktig, hvorfor skulle det egentlig være det?»

Denne holdningen tror jeg er representativ for store deler av forvaltningen, og svaret til dette spørsmålet er: JA, det er viktig å differensiere ulike former for kunnskapsproduksjon. Spissformulert for å belyse poenget, er det noen forskjell på en intern innberetning og en doktorgrad? Hvorfor skulle det egentlig være det? Eller vil tre år med administrasjon og flytting av sakspapirer egentlig tilsvare førstestillingskompetanse? Trenger man kvalitetsvurdering av kunnskap, og er det noe vits med for eksempel karaktersystem på hovedfag? Det er kanskje riktig at det ikke er så viktig sett fra kulturetaten i Troms fylkeskommune, men det har dyptgripende implikasjoner for a) universitetets rolle i samfunnet, b) ansettelsespraksiser av arkeologer, og c) kvalitetssikring av kunnskap og kompetansenivå (publikasjoner). Forskjellene i ulike målsetninger og vurderinger av kunnskap og kompetanse kan igjen belyse diametralt motsatte oppfatninger innenfor deler av universitetet (akademisk arkeologi) og museal tenking (forvaltningsarkeologi).

Barndon stiller spørsmålet hvordan en post-prosessuell arkeolog i en postmodernistisk tid kan sette klare skillelinjer. Dette representerer en misforstått relativisme hvor alt er antatt å være like bra og ha like stor verdi. Det er alltid en kamp om hierarkiet av hierarkier (Bourdieu 1995), og den postmodernistiske opphevelsen av uforanderlige og evige normer og sannheter medfører at det enkelte individ selv må ta standpunkt og verdivurderinger (Eriksen 1989:71-72). Dermed er det ikke et problem men en nødvendighet å definere standpunkter og skillelinjer.

For det andre, i hvilken grad er det samsvare mellom kvalitetsvurderingen av utdanning på universitetet og kriterier for stillingsansettelser i for eksempel det offentlige

forminnevernet? Den polemiske fremstillingen av ulike kunnskapsproduksjoner og praksiser kan virke søkt, men dessverre representerer den en realitet. Det er eksplisitt og offentlig uttalt av ledende forvaltningsarkeologer i Bergen at karakter på hovedfag har ingen betydning for stillingsansettelser i forminnevernet, og akademiske kvalifikasjoner har ingen betydning for tilsettelse av feltarbeid. Dette har vist seg i flere stillingsansettelser, og en slik praksis er etter mitt syn ikke norsk arkeologi tjent med. I hvilken grad disse holdningene er representative for andre arkeologimiljøer, kan ikke jeg uttale meg om. Men slike praksiser fører til en større avstand mellom forskning og forvaltning, og det er forvaltningen som må ta ansvaret for det.

For det tredje, publiseringer er utgangspunktet for å vurdere kvaliteten av kunnskapsproduksjonen nettopp fordi den er offentlig tilgjengelig for allmennheten. Mye god forskning blir publisert og offentliggjort i ulike journaler. Jeg fokuserer ikke kun på NAR som Barndon refererer til, men jeg mener generelt at internasjonale *referee*-journaler representerer et kvalitetsstempel, et syn som for øvrig er allment på de fleste universiteter og blant de fleste forskere. Hovedpoenget jeg ville belyse var at populærvitenskapelige magasiner i motsetning til for eksempel *referee*-journaler representerer ulike fora og dermed ulike målgrupper og akademiske nivåer. Det kan være mer hensiktsmessig å skille mellom «lokal-nasjonal» og «internasjonal» arkeologi fremfor «norsk» og «internasjonal» arkeologi. Kunnskapsproduksjon som foregår blant norske arkeologer på norsk materiale kan ha internasjonal relevans, og motsatt, kunnskapsproduksjon fra norske arkeologer som har et prosjekt i utlandet nødvendig gjør ikke internasjonal kunnskap. Med det menes at norske arkeologer som kun tilfører «lokal-nasjonal» kunnskap i det landet de utfører feltarbeid fremdeles faller innenfor en nasjonal kunnskapsproduksjon uavhengig av i hvilket land det skjer. Målet er å delta i en

aktiv dialog og forskningssamarbeid på tvers av landegrenser og mest mulig internasjonalt. *Referee* journaler tilfredsstillende dette målet i større grad enn lokale tidsskrifter.

Kritikk og etikk

Michael Shanks og Christopher Tilley har sagt at arkeologi er ingenting hvis det ikke er kritikk (Shanks & Tilley 1987:213). Dette er en påstand man ikke trenger å være enig i, men et fag hvor det ikke blir stilt spørsmål ved de praksisene som blir utøvd, er et døende fag (Molven 1995). Jeg stilte spørsmålene «hva er det man kritiserer» og «hvordan kritiserer man?»

Dette kan belyses ved min bruk av referanser av Walderhaug og Walderhaug-Sætersdal. Barndon kommenterer min bruk av upubliserte manuskripter: 1) Det stemmer at jeg refererte til noen av deres arbeider som enda ikke foreligger i publisert form som en generell introduksjon til problemer angående konservering av bergkunst. 2) Poenget mitt var hvor og hvordan en debatt foregår på et prinsipielt grunnlag. I avsnittet hvor jeg diskuterte spørsmålet om nivåforskjeller i ulike journaler, refererte jeg kun til *publiserte* arbeider av dem. Hva jeg refererte til for å belyse andre eksempler har ingen relevans for dette konkrete problemet, og å henviser til andre referanser fra artikkelen tåkelegger de problemkompleksene jeg vil belyse.

Jeg er enig med Johnsen at på et gitt tidspunkt må en velge å tro på om fortolkninger er relevante og om slutningene holder mål ut fra data slik de står i dag. Dette relaterer seg til de to aspektene jeg ville belyse med referanse til Renfrew. Det første var at han ble kritisert for meninger han ikke har uttrykt selv. Det andre var hans uttrykte behov for demarkasjonskriterier innen arkeologi. Som Shanks & Tilley og Johnsen videre påpeker bruker selv ikke Renfrew metodologisk falsifikasjonisme som kriterium eller metode, og vi er alle enige om at det ikke er veien å gå. Det har mindre relevans for den generelle

problemstillingen om hvordan man kan argumentere for demarkasjonskriterier som *ide*? Hva gjør man hvis man mener det ikke er vitenskapelig hold i ei tolkning eller en artikkel?

Vitenskapsetikk slik jeg innledet denne kommentaren med er først og fremst analytisk for å synliggjøre premisser og forutsetninger. På den ene siden skal man ha et kvalitetsmessig mangfold, og på den andre siden nødvendige mekanismer for håndtering av kvalitetssvikt. Enhver arkeolog må selv foreta en vurdering av hva som er god og dårlig arkeologi. Jeg mener at det er både riktig og viktig å ta en debatt i publisert form hvis man mener det er problemer eller kvalitetssvikt innen faget. Dette relaterer seg til arkeologifagets rolle og posisjon i samfunnet. Få som ikke er arkeologer kan kritisere arkeologiske praksiser, og derfor må eventuell kritikk komme innenfra og fra egne rekker (Bednarik 1994:96).

Dette er etter mitt syn en riktig forskningsetisk praksis hvis disse meningsyttringene blir publisert og ikke kun fremsagt i ikke-faglige fora. Etter mitt skjønn blander Barndon sammen forskningsetikk og pietistisk søndagsskoleetikk når hun hevder at min tilnærming til ulike problemkomplekser er uetisk og lite kollegial. Jeg mener motsatt at det er uetisk og lite kollegialt å tie med kunnskap som kan ha relevans og betydning for andre arkeologer i tilsvarende eller relaterte situasjoner. En publisert debattartikkel som dette, hvor ulike forfattere kan belyse ulike aspekter og stå for sine synspunkter er innenfor rammene av hva jeg mener er en god diskusjonskultur fremfor den mer vanlige diskursen i gangene og over kaffekoppene. Den postprosessuelle arkeologien karakteriseres av et mangfold av meninger og retninger, og innen deler av norsk arkeologi er det ikke nødvendigvis et mål å komme til enighet fordi avstanden mellom holdninger, standpunkter og argumentasjonsformer er for store. Enhetstankegangen tilhører en hensvunnen

tid og en positivistisk tankegang eller eventuelt en «sosialdemokratisk forskningsånd». Det er derimot et mål å ha en å åpen og direkte dialog i publisert form. Enigheten om et mangfold av uenigheter kan være positive hvis ulike aktører kan stå for sin mening. Dette er viktigere enn en enighet som innebærer at alle skal modifisere seg i en slik grad at det går på akkord med vitenskapelige kriterier, personlige overbevisninger eller standarder.

Barndon mener jeg stanger hodet i veggen, men det er ikke min stil. Jeg mener derimot det er viktig på et prinsipielt grunnlag, for å låne et uttrykk av Nietzsche, «å filosofere med hammeren» for å underminere premisser og forutsetninger hvis man er uenig, for derigjennom å skape nye og endrete vilkår og muligheter (Nietzsche 1994). Hvorvidt det er nødvendig med en slik tilnærming i Bergen, vil det være delte meninger om. Det har mindre relevans for det overordnede problemet: Det er forskningsetisk riktig å komme med faglige korreksjoner til sine kollegaer. Demarkasjon av foreldet eller lite stringent kunnskap kan i liten grad oppnås ved metodologiske kriterier. Derimot kan en direkte og kritisk dialog medføre at forfatterne som selv har publisert arbeidene underkjenner dem som relevante i dagens diskurs (Dommasnes & Mandt 2000, Østigård 2000a, 2000b).

Internasjonal- og forvaltningsarkeologi i Bergen

Siden Barndon ikke forholder seg til de generelle og overordnede problemstillingene som var utgangspunktet for artikkelen, er nødvendig å klargjøre en del av argumentene som har fremkommet fordi de kan virke plausible hvis man ikke kjenner de interne premissene og forutsetningene. Hvis Barndon virkelig mener at jeg refererer til et eller opp til flere ti-år gamle problemer som ikke har relevans i dag, undres jeg på hvorfor en faghistorisk gjennomgang helt fra 1825 vil sette problematikken i et klarere lys. Dette har sammenheng med hennes tilnærming til fakta og faghistorie.

Etter å lest Barndons faghistoriske fortolkning av forutsetningene og premissene for fremveksten og utviklingen av den internasjonale arkeologien ved Universitetet i Bergen, sitter jeg igjen med følelsen jeg har når jeg ser det klassiske fotografiet av Lenin på talerstolen under revolusjonen i 1917 hvor Trotskij er retusjert bort. Begge fremstillingene gir en virkelighetsbeskrivelse som er detaljrik men likevel misvisende fordi betydningsfulle personer, situasjoner, institusjoner og faktorer ikke er med.

Den personen som var sentral i den tidlige utviklingen av internasjonal arkeologi i Bergen var ikke Anders Hagen, men Knut Odner, og i denne begynnerfasen var store deler av forskningen personlig initiert og finansiert uten støtte fra Arkeologisk Institutt. Amanuensis- og siden professorstillingen i ikke-europeisk arkeologi (Randi Håland) var først og fremst initiert og fremforhandlet av personer i sentraladministrasjonen og andre institusjoner ved universitetet, og ikke et resultat av stor interesse for internasjonal forskning ved Arkeologisk Institutt. At Hagen etterhvert tillot disse nye impulsene, må ikke fremstilles som om Arkeologisk Institutt alltid har vært en utadvendt og internasjonal institusjon.

Barndon referer til Thue som har skrevet om det humanistiske fagfeltets historie i *Universitetet i Bergens historie*. Det bildet hun skisserer representerer ikke Thues oppsummering av forskningen i Bergen. Barndon fremstiller Hardangervidda-prosjektet som et mønsterprosjekt hvor forvaltningen og forskningen innlemmet den tids nyere internasjonale strømninger. Det var riktignok intensjonen, men som Thue skriver videre, «i praksis viste det seg imidlertid svært vanskelig å fastholde et slikt synspunkt, både av ytre og indre grunner. Hardangervidda-prosjektet utviklet seg etter hvert til et steinbrudd, der forskerne forsynte seg med problemer som de kunne få uttelling for innenfor sine respektive disipliner» (Thue 1996:526). Integrasjonen av forskning og forvaltning har

i liten grad vært vellykket sett fra et internasjonalt eller universitetsståsted. Nye impulser, faglige endringer og teoretiske tilnærminger har møtt motgang.

I sin konklusjon om hvordan forholdet mellom Bergen museum og Arkeologisk Institutt, skriver Thue at de «konkrete bestrebelsene på fornyelse og integrasjon kan likevel ikke rokke vesentlig ved det hovedinntrykk at museets nedarvede arkeologiske praksisformer har vist stor seighet mot nye teoretiske utfordringer. Både institusjonens særegne stilling i skjæringsfeltet mellom forvaltning og forskning og arkeologiens sterke avhengighet av fysisk gjenstandsmateriale kan til en viss grad forklare dette. Men samtidig spiller sammensetningen av bergensmiljøet en vesentlig rolle. Men unntak av Randi Håland har forskere som er blitt ansatt siden midten av 1970-årene, i overveiende grad hatt 1960-årenes debattsituasjon som sin viktigste faglige referanseramme. Således har 1980-årenes sterke kulturhistoriske orientering i internasjonal arkeologi satt beskjedne spor i museets forskning» (Thue 1996:527).

Videre referer Barndon til mangfoldet som det undervises i ved Arkeologisk Institutt som

et eksempel på at jeg har misforstått situasjonen og fører en debatt på feil premisser. Variasjonen i tematisk og problemorientert undervisning er jeg selvfølgelig fullstendig klar over fordi, med unntak av klassisk arkeologi, er jeg en av de som enten har, eller fremdeles, underviser i alle de temaene hun skisserte. Med utgangspunkt i den foregående diskusjonen mener jeg det er nødvendig å komme med disse korreksjonene slik at hennes versjon av virkeligheten ikke blir stående som en premissleverandør for videre diskusjoner.

Foreløpig avslutning

Siste ord er neppe sagt angående ulike praksiser innen arkeologi i Norge. Målet er ikke at alle skal være enige med meg eller mine synspunkter, men jeg tror det kan føre faget videre på et riktigere spor hvis ulike aktører eksplisitt formulerer og publiserer sine argumenter. I uenighetens dialektikk kan nye perspektiver og forutsetninger fremkomme nettopp fordi det er ulike erfaringsgrunnlag og holdninger som i utgangspunktet har skapt debatten. Det forutsetter derimot et åpent og aktivt engasjement hvor man må stå for sine argumenter på godt og vondt.

Litteratur:

- Bednarik, R. G. 1994: Archaeology: empiricist determinism or cultural synthesis? *South African Archaeological Bulletin* 4, s. 96-99.
- Bourdieu, P. 1995. *Distinksjonen*. Pax Forlag. Oslo.
- Dommasnes, L. H. & Mandt, G. 2000. Tanker om tekst og kontekst. *Replikk* Nr. 10, Årgang 6, s. 84-89.
- Eriksen, T. B. 1989. *Nietzsche og det moderne*. Universitetsforlaget. Oslo
- Molven, F. 1995. Knut Ågotnes i samtale med Frode Molven. 1995. Tvangsøyeblikk eller kritikk? En samtale om kanon, lesning og faglig "snakk". *Replikk* Vol. 1 No. 1, s. 39-46.
- Nietzsche, F. 1994. *Afgudernes ragnarok: eller hvordan man filosoferer med hammeren*. Gyldendal. København.
- Omland, A. 1999. Kulturminnevern og demokrati: Problematikk omkring meningskontroll og vestliggjøring av kulturminner. *Primitive tider* 2, s. 82-99.
- Shanks, M. & Tilley, C. 1987. *Social Theory and Archaeology*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Thue, F. W. 1996. Det humanistiske fagfeltets historie. *Universitetet i Bergens historie. Bind II*, s. 434-579. Universitetet i Bergen. Bergen.
- Trøim, I. 1999. Arkeologisk forskning og det lovregulerte fornminnevernet. En studie av fornminnevernets utvikling i perioden 1905-1978. *Varia* 49. Oslo.
- Østigård, T. 2000a. Kjønnforskning i arkeologi fra et "mannsperspektiv". *Replikk* Nr. 10, Årgang 6, s. 65-78.

- 2000b. Demarkasjon, dekonstruksjon og forskning som prosess. *Replikk* Nr. 11, Årgang 6. In press.
- In press. *Norge uten nordmenn – en anti-nasjonalistisk arkeologi*. Spartacus.